

УДК 811.161.2 : 81'37

Галина КУХАРЧУК

НАЙУЖИВАНІШІ ІМЕННИКИ-ЮКСТАПОЗИТИ В НАУКОВІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуто іменники-юкстапозити наукової термінології, досліджено їхню продуктивність на сучасному етапі, окреслено перспективи подальшого їх розгляду.

Ключові слова: юкстапозити, запозичені компоненти, словосполучення, терміни-гібриди, найуживаніші компоненти, продуктивність основ.

На теперішньому етапі розвитку української наукової термінології сучасне мовознавство має вагомі й незаперечні здобутки. Терміни виконують пізнавально-інформативну функцію, задовольняють потреби комунікації, зокрема в галузі науки і техніки. Це є надзвичайно важливим, оскільки впроваджувати у виробництво певні винаходи можна тільки за наявності уніфікованої, кодифікованої системи термінів.

Одним із способів творення термінів є юкстапозиція. Останнім часом словоскладання є одним із продуктивних способів творення нових слів. У русистичі та україністичі проблему творення складних слів, зокрема й слів-юкстапозитів, упродовж останніх десятиріч досліджували С. Абакумов, Г. Абакшина, І. Агаронян, Л. Азарова, О. Ахманова, М. Богуцька, К. Городенська, В. Грещук, Є. Карпіловська, Н. Клименко, Л. Козак, І. Кочан, Л. Кислюк, Н. Родзевич, О. Стишов та інші. Незважаючи на підвищений інтерес лінгвістів до вивчення слів-юкстапозитів, прослідковується деяка розбіжність у трактуванні природи цих одиниць, залишається немало необґрунтованих міркувань, нез'ясованих питань. Розгляд словоскладання в науковій термінології як одного з продуктивних способів творення слів української мови до кінця не досліджено, що й зумовлює **актуальність** нашої розвідки.

Метою статті є дослідження продуктивності іменників-юкстапозитів наукової термінології на сучасному етапі, виявлення найуживаніших цих утворень у науковій сфері.

Терміни-юкстапозити набувають все більшого поширення в науковій термінології. Вони характеризуються змістовною цілісністю і виконують номінативну функцію, а їх компоненти доповнюють один одного і в сполученні набувають нового семантичного значення. Характерно, що переважна більшість юкстапозитів має двоосновну структуру. Проблема складних іменників, утворених без з'єднувального голосного за моделлю «іменник + іменник», стала особливо актуальною в 50 – 60 роки ХХ століття, коли вживання цих слів набуло виняткової важливості в науково-виробничій термінології [1, с.95]. Українська

наукова термінологія формувалася протягом віків під впливом багатьох чинників, що спричинило неоднорідність її складу: власне українська лексика поєднана із запозиченою. Ми виділили три типи, за якими утворилися терміни-юкстапозити:

- 1) поєднання двох власне українських елементів, як *валшестерна, гвинт-гайка, країна-боржник, машина-подрібнювач*;
- 2) поєднання двох іншомовних компонентів, наприклад *вакуум-апарат, інтернет-технології, інтернет-ресурси, нуль-символ*;
- 3) композиція запозиченого твірного компонента і питомого, при цьому іншомовний компонент може бути як у препозиції відносно власне українського (наприклад, *інтернет-видання, інтернет-голосування*), так і в постпозиції (*користувач-неопрограміст, кран-маніпулятор*).

Як засвідчує аналізований матеріал, найчастіше юкстапозити мають у своєму складі грецькі та латинські за походженням компоненти. При цьому наукові терміни поєднують у собі два компоненти, один або обидва з яких є запозиченими. Проаналізувавши власну картотеку, нами було виділено найуживаніші компоненти, що входять до складу юкстапозитів: **бізнес, бліц, веб, дизайн, кібер, медіа, онлайн, піар, поп, прес.**

Бізнес (англ. business – busy – зайнятий), що у складі складних слів позначає явища, що стосуються сфери бізнесу. Ми зафіксували такі утворення: *бізнес-план, бізнес-модель, бізнес-об'єктив, бізнес-процес, бізнес-система, бізнес-інкубатор, бізнес-група, бізнес-культура, бізнес-партнер, бізнес-одиниця, бізнес-планування, бізнес-середовище, бізнес-структура, бізнес-персонал, бізнес-користувач, бізнес-цикл, бізнес-функція, бізнес-філософія*. Наприклад: «Розглянути роль та особливості формування системи реінжинірингу *бізнес-процесів* у напрямі забезпечення вживання підприємств в екстремальних, кризових ситуаціях, прискорення їх відповідної реакції на зміни у *бізнес-середовищі*». «Процеси оброблення інформації *бізнес-користувачів* у них також розподіляють між трьома типами взаємодіючих програмних компонентів – сервером, БД, клієнтом і Web-сервером застосувань».

Академічний «Сучасний словник іншомовних слів» 2006 року видання (далі – ССІС) нараховує лише 6 юкстапозитів з компонентом *бізнес*. У процесі дослідження наукових видань ХХІ століття нами нараховано їх 18. Тобто, йде мова про продуктивність цього компонента. Можна говорити і про частотність вживання слів із цим компонентом. Наприклад, *бізнес-процес* повторюється в статті 32 рази (Академічний

огляд, 2011 р., №1, с. 102). Зауважимо, що цей компонент у науковій термінології фіксується найчастіше в препозиції (*бізнес-модель, бізнес-план, бізнес-цикл*), але він може бути і в постпозиції, наприклад, *шоу-бізнес*.

Бліц (нім. Blitz - блискавка) – частина складних слів, яка має значення «швидкий». Нами зафіксовано такі слова-юкстапозити: *бліц-дослідження, бліц-опитування, бліц-питання, бліц-гра, бліц-змагання, бліц-інтерв'ю*. Сучасний словник іншомовних слів (далі – ССІС) фіксує лише 2 іменника-композиції з цим компонентом – *бліцтурнір, бліцоперація*. У цьому випадку можна говорити більше про продуктивність компонента, ніж про частотність вживання, оскільки іменники-юкстапозити з компонентом *бліц* вживаються 3 – 5 разів. Наприклад: «Постановку *бліц-питань* бажано здійснювати періодично під час вивчення поточного матеріалу теми». «*Бліц-дослідження* є необхідними компонентами процесу самовдосконалення медичної допомоги населенню» (Медичні перспективи, 2011. – №1. – С. 1). Вжито 3 рази.

Веб (англ. web – павутиння), що у складі складних слів вказує на їхній зв'язок з Інтернетом. Фіксуємо такі терміни-юкстапозити: *веб-дизайн, веб-сайт, веб-спільноти, веб-середовище, веб-портал, веб-сторінка*. Зауважимо, що компонент може писатися як українською мовою, так і англійською, наприклад: *Web-сервер*. Щодо слів із цим компонентом, вони є досить уживаними, оскільки Інтернет є невід'ємною частиною нашого життя. Наприклад: «Завдяки стрімким темпам зростання Інтернет, дедалі частіше у його користувачів постає питання щодо розроблення якщо не власного *веб-сайту*, то хоча б індивідуальної *веб-сторінки*».

Дизайн (англ. design – проектувати, конструювати) – художнє конструювання предметів, оформлення інтер'єрів, проектування естетичного вигляду промислових товарів. У ХХІ столітті це слово є досить популярним, все більше і більше твориться слів із цим компонентом. У цьому випадку можна говорити і про частотність вживання, і про продуктивність, оскільки зафіксовано досить велику кількість юкстапозитів: *дизайн-задум, дизайн-розроблення, дизайн-об'єкт, дизайн-технологія, дизайн-концепція, дизайн-проект, дизайн-програма, дизайн-програмування, дизайн-форма*. Наприклад: «Саме ця *дизайн-концепція* спирається на *дизайн-задум* усього об'єкта, його девізу та орієнтованості на загальні людські цінності: розробка *дизайн-концепції* експозиції; проектування експозиції; виконання експозиції».

Найуживанішими є *дизайн-технологія* (цей юкстапозит в опрацьованих джерелах траплявся 25 разів) та *дизайн-концепція* – (24 рази).

Еко (грец. oikos – дім, середовище) – частка складних слів, яка має значення «екологічний». ССІС фіксує 2 композита з цим компонентом – *екологія* та *екологія*. Нами було виділено 4 уживаніших юкстапозита: *еко-архітектура*, *еко-баланс*, *еко-проект*, *еко-аудит* з іменниковою частиною та *еко-соціальний*, *еко-інноваційний*, *еко-трудоий*, *еко-етичний* з другою прикметниковою основою. Слова з цим компонентом є і часто вживаними, і продуктивними, оскільки питання екології цікавлять сучасників. Наприклад: «У статті аналізуються об'єкти *еко-архітектури* з точки зору геометричної складової їх формоутворення». «На теоретичному рівні висвітлено підходи щодо запровадження системи *еко-аудиту*».

Інтернет (лат. inter + англ. net – посеред + павутиння) – всесвітня комп'ютерна мережа електронного зв'язку, яка об'єднує регіональні, національні, локальні та інші мережі. Фіксуємо такі поняття: *інтернет-оператор*, *інтернет-ресурси*, *інтернет-технології*, *інтернет-часопис*. Наприклад: «Особливість *інтернет-часопису* полягає в тому, що творять його всі разом, «складаючи» з окремих пазлів – спостережень і висновків, думок і пропозицій».

Кібер (усічене від кібернетичний, кібернетика (грец. kybernetiki – мистецтво управління) – наука, що вивчає процеси управління й передачі інформації у суспільстві, машинах та живих організмах. ССІС 2006 року видання не фіксує жодного юкстапозита з цим компонентом та й не виділяє його в окремий компонент складних слів. Але в наукових виданнях трапляються такі юкстапозити: *кібер-складова*, *кібер-життя*, *кібер-стосунки*, *кібер-конфлікт*, *кібер-війни*, *кібер-аддикція*, *кібер-тероризм*. Отже, ми спостерігаємо продуктивність цього компонента. Наприклад: «Концептуальне обґрунтування релігійного *кібер-життя* багатоманітне та амбівалентне». «За останні роки в Росії відбулася ціла низка релігійних *кібер-конфліктів*». Зазначимо, що слова з компонентом *кібер* пишуться як разом, тобто є композитами, так і через дефіс, тобто є юкстапозитами. Порівняйте: *кібер-тероризм* та *кібертероризм*; *кіберпростір*. На нашу думку, цей компонент є досить продуктивним при творенні наукових термінів.

Медіа. Компонент *медіа* на позначення засобів масової інформації ССІС 2006 року не фіксує зовсім. Але він представлений в орфографічних словниках (Український орфографічний словник 2002 року – 6 слів) та в газетних текстах, останнім часом і в наукових

виданнях. Наприклад: «Період від зародження протестних настроїв до проведення демонстрацій стає все коротшим, також зростає *медіа-підтримка* проєктів». «Функціонування сучасної *медіа-системи* в Європі характеризується її розвитком з «моно *медіа-системи*» у XV столітті до становлення і розвитку «дуальної *медіа-системи*» на сучасному етапі». Як і в попередньому випадку, слова з цим компонентом пишуться разом (*медіаобраз, медіаряд, медіазасіб, медіаосвіта та інші*) та через дефіс (*медіа-культура, медіа-сервіс, медіа-залежність, медіа-підтримка, медіа-ефекти, медіа-продукція, медіа-системи*). Отже, найновіші наукові видання української мови засвідчують подальше засвоєння мовою компонента *медіа*.

Онлайн (англ. on-line, буквально – на лінії). Сучасний тлумачний словник української мови (Харків, ВД «Школа», 2007) подає таке тлумачення слова – «вид зв'язку, при якому зв'язок підтримується в режимі реального часу (безперервно)» (с. 493). Серед слів, що доповнюють реєстри найновіших словників (оскільки ні ССІС 2006 року, ні СТСУМ 2007 року не фіксує слів з цим компонентом), у текстах наукових видань трапляються слова: *онлайн-спільнота, онлайн-навчання, онлайн-споживачі, онлайн-ресурси, онлайн-журналістика, онлайн-банкінг, онлайн-версії*. Наприклад: «У процесі роботи маркетолога в *онлайн-спільнотах* виникає необхідність адаптації під конкретні умови як предмета і результатів його діяльності, так і алгоритмів розв'язуваних ним задач». «Тому виникла потреба провести дослідження українського сектору римсько-католицької *онлайн-журналістики*». Отже, ця основа нарощує свою продуктивність.

Піар (від перших літер англійського словосполучення public relation – зв'язки з громадськістю). ССІС 2006 року не фіксує юкстапозитив із цим компонентом, а також похідних. Іменник *піар* запозичений з англійської, де він є абrevіатурою PR. У сучасній українській мові запозичення *піар* має дещо інше значення, ніж в англійській мові. Наприклад: «Плуралізм є невід'ємною складовою *піар-текстів*, що мають серйозний вплив на адресата». «Кожний *піар-текст* і кожна *піар-акція* створюють нову реальність і діють у її межах». В опрацьованих нами джерелах зареєстровано 7 юкстапозитивів з компонентом *піар*: *піар-кампанія, піар-маніпуляція, піар-інтерес, піар-агенція, піар-тексти, піар-техніки, піар-програма*. Зростання продуктивності, як ми бачимо, характерне і для цього іменника.

Поп (англ. pop, скорочено popular – популярний) – частина слів, що означає «масовий», «популярний». ССІС 2006 року фіксує один іменник,

у складі якого є компонент поп – *pop-art*. В опрацьованих виданнях трапляються такі слова: *pop-пісні, pop-зірка, pop-ідол, pop-культура, pop-art, pop-музика, pop-рок*. Наприклад: «Характерне для *pop-музики* явище шлягеру теж є каноном, однак, каноном у чистому й іманентному вигляді». «Так створюється феномен, який у масовій культурі визначено терміном «*pop-зірка*». У публіцистиці трапляється більша кількість утворень із цим компонентом.

Прес (скорочення від франц. *presse* – преса). Ми не можемо не погодитися з тим, що преса в сучасному житті має важливе значення, і тому слів з цим компонентом з'являється все більше. Наприклад, ССІС 2006 року фіксує слова *прес-аташе, прес-конференція, прес-реліз, прес-секретар*. На сьогодні з'явилися новотвори на зразок *прес-служба, прес-офіцер*. Наприклад: «Аргументом до цього може слугувати те, що *прес-офіцер*, маючи певні права, має можливість отримувати та володіти інформацією про події з першоджерел».

Отже, в останні десятиріччя активізувався процес формування іменників-юкстапозитів. Складні слова, утворені юкстапозицією, є найбільш економним засобом на позначення різноманітних понять, а також є свідченням закону економії мовної енергії, що є важливою проблемою на сучасному етапі розвитку наукової термінології. Нагромадження запозичених слів у сучасній українській мові стимулює активізацію способу поєднання слів, який був властивий мові в 50 – 60 роках ХХ ст. У наш час його помічаємо в багатьох словах з компонентами **бізнес-, бліц-, дизайн-, інтернет-, кібер-, медіа-, онлайн-, піар-** та інші. Кількість слів зростає в мові. Проникнення запозичень частково пом'якшується їхньою здатністю до гібридизації слів, коли запозичені основи поєднуються з питомими основами. Тобто, з одного боку ми бачимо входження в систему мови запозичених слів типу *бізнес-план, бізнес-модель, бізнес-система, бліц-інтерв'ю, веб-дизайн, веб-портал, дизайн-технологія, дизайн-об'єкт* та інших, з іншого – здатність до поєднання з питомими основами української мови, до творення слів-гібридів: *бізнес-одиниця, бізнес-середовище, бліц-питання, бліц-змагання, бліц-гра, веб-спільнота, дизайн-діяльність, дизайн-рішення, дизайн-задум, інтернет-часопис, кібер-складова та інші*. Юкстапозити, що становлять значний пласт лексики української мови, потребують глибокого аналізу їх мовної сутності, оскільки ще й досі не вивчено

механізму творення таких складних номінацій; існують різні, нерідко суперечливі думки про природу цих утворень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова Л. Є. Складання як один із способів словотвору / Л. Є. Азарова, Н. Й. П'яст. – Вінниця : УНІВЕРСУМ, 2005. – 123 с.

Стаття надійшла до редколегії 22.03.2012

Г. КУХАРЧУК

НАИБОЛЕЕ УПОТРЕБЛЯЕМЫЕ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫЕ-ЮКСТАПОЗИТЫ В НАУЧНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ XXI СТОЛЕТИЯ.

В статье рассматриваются существительные-юкстапозиты научной терминологии, проанализировано их продуктивность на современном этапе, установлено их количество и процесс дальнейшего функционирования.

Ключевые слова: юкстапозиты, заимствованные компоненты, словосложение, термины-гибриды, наиболее употребляемые компоненты, продуктивность основ.

G. KUHARCHUK

THE MOST USED NOUNS-«UKSTAPOSUITS» OF SCIENTIFIC TERMINOLOGY IN THE XXI CENTURY.

In this article was considered nouns-«ukstaposuits» in scientific sphere, was research the potential of this components in modern language, was determine their quantity and process of their function in the future.

Key words: ukstaposuits, borrowing components, compounding, terms-hybrids, the most used components, the productivity of bases.

УДК 81'373.43

Юлія НАДТОЧІЙ

СТРУКТУРНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ НОМІНАТИВНИХ ОДИНИЦЬ НІМЕЦЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ АСПЕКТІ

У статті розглянуто поняття процесу номінації, основним завданням якого є створення мовних одиниць із номінативною функцією, які служать для іменування фрагментів дійсності та формування відповідних понять про них у формі слів. Виявлено, що основним способом номінації на сьогоднішній день в термінології техніки є вторинна номінація, в основі якої лежить асоціативний характер людського мислення.

Ключові слова: номінація, ономаціологічна категорія, препозитивний терміноелемент, постпозитивний терміноелемент, аббревіатура, повторна номінація, багатокomпонентний термін-словосполучення, неологізм, термінологічне гніздо.

Актуальність теми зумовлена необхідністю комплексного наукового опису структурних та функціональних особливостей номінативних одиниць німецької електровимірjuвальної термінології.